

WILLEKE JEENINGA EN LAURA JONKHOF

ADRIANUS CYRIACUS BLEIJS ARCHITECT TE HOORN EN AMSTERDAM

Hoorn (Publicatiestichting Bas Baltus), 2023, 518 pp.,
ills. in zwart-wit en kleur, ISBN 978-9076385280,
€ 39,90

Hoewel haast iedereen zijn St. Nicolaaskerk in Amsterdam zal kennen vanwege de ligging tegenover het Centraal Station en het imposante silhouet, is A.C. Bleijs (1842-1912) niet bepaald de beroemdste architect van Nederland. Het is dan ook verheugend dat aan hem nu een boek is gewijd. De Stichting Stadsherstel Hoorn, die een aantal panden van Bleijs in bezit heeft, gaf in het kader van haar vijftigjarig bestaan aan kunsthistoricus Willeke Jeeninga en historicus Laura Jonkhoff opdracht om het leven en werk van deze Hoornse architect in kaart te brengen. Het resultaat is een kloekke en rijk geïllustreerde biografie. De opzet van het boek is klassiek: het eerste deel handelt over het leven van Adrianus Bleijs, daarna volgt een chronologisch overzicht van zijn werken en ten slotte enkele bijlagen.

Bleijs werd in 1842 in Hoorn geboren als zoon van een meestertimmerman, tevens koopman in bouwmaterialen. Na onderwijs aan de stadstekenschool te hebben gevolgd, ging hij op zeventienjarige leeftijd in de leer bij de kunstwerkplaats Cuypers en Stoltzenberg in Roermond. Bleijs was echter niet tevreden over de opleiding die Pierre Cuypers hem bood. In een brief aan architect J.H. Leliman schreef hij dat hij 'drievierde van dien tijd als opzichter of onderbaas' werd gebruikt. Hij vertrok al na een jaar naar Antwerpen, waar hij zich inschreef voor de cursus bouwkunde aan de Koninklijke Academie voor Schoone Kunsten. Daarnaast deed hij praktijkervaring op in het atelier van Pieter Dens, zijn docent aan de academie en tevens stadsarchitect. In 1864 keerde Bleijs terug naar Hoorn, waar hij zich als zelfstandig architect vestigde.

De eerste jaren als zelfstandige verliepen voorspoe-

dig. Het aantal leerlingen en werknemers nam dusdanig toe, dat Bleijs in 1877 bij het gemeentebestuur een verzoek indiende om een oud schoolgebouw te mogen huren voor 'eene werkplaats voor bouwkundig teekenen'. Na zestien uiterst productieve jaren in Hoorn, verhuisde Bleijs met zijn gezin in 1880 naar Amsterdam. Hoorn was te 'klein' geworden, lag relatief geïsoleerd en de grote opdrachten droogden op. Amsterdam daarentegen ontwikkelde zich op dat moment in rap tempo tot moderne wereldstad. Als katholiek architect ontving Bleijs in Amsterdam van parochiebesturen en geloofsgenoten al snel meerdere opdrachten, waaronder in 1882 die voor zijn magnum opus, de St. Nicolaaskerk, terwijl aan de andere kant van de Prins Hendrikkade het Centraal Station van zijn vroegere leermeester Cuypers verrees.

Vanaf 1894 werd het onrustig in het leven van Bleijs. In dat jaar verhuisde hij naar Bussum, drie jaar later weer terug naar Amsterdam en in 1901 naar Soest. Zijn kantoor bleef al die tijd gevestigd aan de Regulierdwarsstraat in Amsterdam. Het waarom van deze verhuizingen is niet bekend. Er zou sprake zijn geweest van een gebrek aan opdrachten – en dus aan inkomsten. De auteurs hebben het ook over mogelijke gezondheidsproblemen, zonder dat duidelijk wordt wat deze problemen waren en waarop dit vermoeden is gebaseerd. De geldzorgen manifesteerden zich onder meer in de verkoop van het onroerend bezit van wijlen zijn vader in Hoorn in 1900 en van een groot deel van zijn ontwerptekeningen, tekentafels, kasten en dergelijke in 1903, hetgeen duidt op de opheffing van het architectenbureau. In 1902 koos Bleijs voor een vast

inkomen als Inspecteur van de Volksgezondheid in 's-Hertogenbosch, waar hij ook ging wonen. In deze functie zag hij erop toe dat de vastgestelde bouwverordeningen van de Brabantse gemeenten werden toegepast. Met dat thema was hij in de jaren 1899-1901 bekend geraakt als gemeenteraadslid van Amsterdam, waarbij hij zich nadrukkelijk had geroerd wanneer het ging om de bouwkundige kwaliteit van woningen. Naast zijn werk als inspecteur werd hij actief in de lokale kunstkring, waar hij ook tentoonstellingen maakte met tekeningen en foto's uit eigen collectie. Na een aantal beroerten in 1908 werd Bleijs opgenomen in het Liefdesgesticht van de H. Vincentius in Kerkdriel, waar hij in 1912 overleed.

De levensloop van A.C. Bleijs tot aan zijn dood is in de eerste vijf hoofdstukken goed en vlot beschreven, al ontbreekt soms een kritische blik op sommige bronnen. Want hoe betrouwbaar is bijvoorbeeld een krantenartikel uit 1903 over een gebeurtenis uit 1865? De twee daaropvolgende hoofdstukken komen enigszins als mosterd na de maaltijd. Hoofdstuk zes, getiteld 'Het gezin Bleijs', geeft levensbeschrijvingen van Bleijs' vrouw Bregitta Witte en hun twaalf kinderen. Het zevende hoofdstuk behandelt de leerlingen en medewerkers van Bleijs' architectenbureau, waaronder enkele min of meer bekende architecten zoals M.J.E. Lippits, C.W. Nijhoff, W. Kromhout en J. Stuyt. Het zou logischer zijn geweest om deze twee hoofdstukken te integreren in het voorgaande deel, of ze als aparte bijlage op te nemen; ze hebben vooral een inventariserend karakter.

De hoofdmoot van het boek is het werkenoverzicht. Hoofdstuk acht vormt daarop de inleiding en gaat onder meer in op de herkomst van de (ontwerp)tekeningen in archieven, zoals het Feestalbum uit 1889, en op de openbare veiling van tekeningen uit 1903. Met name het Feestalbum spreekt tot de verbeelding. Dit album met losse tekeningen van ontwerpen van Bleijs was samengesteld door zijn leerlingen en medewerkers gelegenheid van zijn 25-jarig jubileum als architect. Het werkenoverzicht biedt een schat aan informatie. De 225 plannen zijn chronologisch gerangschikt op jaar van uitvoering en, indien niet uitgevoerd, op ontwerpjaar. Per werk worden de belangrijkste basisgegevens vermeld, zoals bouwjaar, adres, opdrachtgever, archief- en literatuurverwijzing, en is een beschrijving opgenomen. Opmerkelijk is de vermelding van de gezindte van de opdrachtgever; dit suggereert een belang, maar de auteurs laten na de relevantie en betekenis ervan te duiden.

Het werkenoverzicht telt veel afbeeldingen, waarbij vooral de prachtige ingekleurde tekeningen van Bleijs zelf in het oog springen. Helaas zijn veel tekeningen niet in hun geheel opgenomen maar zijn er delen uitgelicht, waardoor de compositorische samenhang tussen bijvoorbeeld opstanden en plattegrond uit beeld

verdwijnt. De keuze van de foto's is vaak merkwaardig. Het is begrijpelijk dat naast de oorspronkelijke ontwerptekeningen foto's van de uitgevoerde gebouwen zijn geplaatst, maar onduidelijk is waarom hiervoor vaak zwart-witfoto's uit de jaren vijftig, zestig en zeventig van de twintigste eeuw zijn gebruikt, terwijl de panden er nog staan en dus gefotografeerd hadden kunnen worden.

Het boek gaat een beetje als een nachtkaars uit. Na een hoofdstuk getiteld 'Overige ontwerpen', waarvan niet duidelijk is waarom deze niet zijn geïntegreerd in het werkenoverzicht, volgen als bijlagen een chronologische lijst met werken (dubbelop), een nuttig overzicht van ontwerpen op plaats en adres gerangschikt en een overzicht van aannemers met de door hen uitgevoerde gebouwen.

De vraag of Bleijs zo'n monumentale monografie 'verdient', kan na lezing bevestigend worden beantwoord. Zijn oeuvre is omvangrijk en vooral bepalend geweest voor het uiterlijk en de geschiedenis van Hoorn en in mindere mate van Amsterdam. Bleijs' architectuur onderscheidt zich echter niet wezenlijk van die van andere architecten uit de tweede helft van de negentiende eeuw, zoals I. Gosschalk, J. Ingenohl en A.W. Weissman. Bleijs opereerde binnen de gangbare mix van neostijlen, waarbij zijn bijdrage aan de Nederlandse architectuurgeschiedenis er volgens de auteurs vooral in ligt dat hij de katholieke traditie om kerken uitsluitend in neogotische stijl te bouwen doorbrak. Deze bewering zou echter pas op waarde kunnen worden geschat, wanneer de auteurs ook de context waarbinnen Bleijs als architect opereerde hadden gedeut. En hier wringt hem nou net de schoen. Uit alles blijkt dat Jeeninga en Jonkhoff veel werk hebben verzet om zijn leven en oeuvre zo compleet mogelijk te beschrijven, maar de architectuurhistorische analyse en duiding van dit alles wordt node gemist. Behalve uit woonhuizen bestaan Bleijs' ontwerpen voor het grootste deel uit kerkelijke gebouwen en winkelpuien. Wat zegt de aard van deze opdrachten over de tijd waarin Bleijs leefde? Is er sprake van een typologische ontwikkeling binnen zijn werk? Hoe positioneerde hij zich in het veld en ten opzichte van collega-architecten? Kortom, wat betekent Bleijs' werk binnen de ontwerp- en bouwpraktijk in het laatste kwart van de negentiende eeuw?

Een bespreking van de context van het snel veranderende Amsterdam en de soms felle architectuurdebatten over stijl, had Bleijs meer in het leven geplaatst en minder op het eiland waar hij zich nu bevindt. Maar misschien moet deze publicatie vooral worden gezien als een goede eerste stap; na het verzamelen van gegevens kan aanvullend onderzoek worden gedaan naar de rol van Bleijs en de betekenis van zijn werk binnen de Nederlandse architectuurgeschiedenis.

MICHIEL KRUIDENIER